

## СІНТАКСІС МІНІЯЦЮР ЯНКІ БРЫЛЯ

Рассматриваются особенности синтаксической организации миниатюр Янки Брыля. Анализируются наиболее характерные синтаксические конструкции (парцелляция, вставные и побочные элементы, назывные и неполные предложения), которые приближают художественные тексты к формам разговорной речи.

The article deals with the peculiarities of the syntactical arrangement of Y. Bryl's short stories. The author analyses the most typical syntactical constructions (parcelling out, inserted and collateral elements, elliptical constructions), which give Bryl's short stories closer ties with the forms of colloquial speech.

У стварэнні стылістычных адметнасцей твораў таго ці іншага аўтара вядучую ролю адыгрывае сінтаксічная пабудова сказаў, у якой адлюстроўваецца спецыфіка яго апавядальнай манеры. Па назіраннях Б. Нормана, для сучаснай усходнеславянскай прозы характэрны такія граматычныя інавацыі, як «шырокае выкарыстанне сегментаваных і парцэляваных канструкцый, засваенне некаторых прынцапаў размоўнай мовы, якой зыходна ўласцівы фрагментарнасць і ўнутраная дыялагічнасць, самаперабівы, устаўкі і экспрэсівізацыя» (Русистика 1998, 62). Усе гэтыя адметнасці сучасных празаічных твораў вельмі яскрава прадстаўлены ў мініяцюрах Янкі Брыля як сэнсава і структурна закончаных тэкстах. Некаторыя з мініячур можна разглядаць з пункту гледжання сінтаксічнай стылістыкі як празаічныя строфы ці як складанае сінтаксічнае цэлае (ССЦ).

Адметнасцю сінтаксічнай пабудовы мініячур Я. Брыля з'яўляецца яе набліжанасць да форм размоўнага маўлення па цэламу раду характарыстык: парцэляванне канструкцый, увядзенне ўстаўных і пачочных элементаў, а таксама выкарыстанне назывных і элептычных сказаў.

Спецыфіку аўтарскай манеры Я. Брыля складаюць перш за ўсё парцэляваныя канструкцыі, на што ў свой час звярнуў увагу Ф. Янкоўскі: «...парцэляцыя – Брылёў і наш набытак» (Янкоўскі 1998, 320).

Парцэляцыя (якая ўяўляе сабой стылістычны прыём перадачы патэнцыяльна адзінага выказвання часткамі, аддзеленымі ў пісьмовай мове знакамі канца сказа з мэтай надання пэўнай частцы асаблівай сэнсавай і экспрэсіўнай насычанасці) дае магчымасць выдзеліць тую ці іншую частку выказвання, падкрэсліць яе сэнсавую важнасць і тым самым павысіць яе інфармацыйнасць і выразнасць. Частае выкарыстанне парцэляцыі абумоўлена таксама яе эмацыянальна-экспрэсіўнымі магчымасцямі і выключнай здольнасцю перадаваць на пісьме «натуральны ход думкі». Парцэлююцца звычайна словы, якія маюць вельмі важнае значэнне, і на іх акцэнтуюцца асноўная ўвага інфарматара (Бурак 1975, 9). Аўтар парцэлюе розныя лексіка-граматычныя разрады слоў: асобныя прыслоўі, прыметнікі; і розныя сінтаксічныя адзінкі: словазлучэнні, даданыя часткі складаназлучаных сказаў. Так, асаблівую эмацыянальную выразнасць надае парцэляцыя наступным сінтаксічным канструкцыям:

А скрыпка спявае. *Сардэчна і сумна. Хоць весела як быццам, але вельмі сумна* (Брыль 1985, 9).

І зусім нечаканае – медузы на самым краечку вады. *Невялікія, ружаватыя, падобныя да сыраежак* (Брыль 1985, 255).

Коцік быў у мяне. *Трохі шкодлівы* (Брыль 1985, 133).

Моладзь, сталыя людзі, дзеці, старыя, зусім старэнькія. *Хто бяззубы, хто з устаўнымі* (Брыль 1985, 129).

Адметнасцю твораў малога памеру з'яўляецца і так званая ступеньчатая (структурна ўскладненая) парцэляцыя, пры якой парцэлятам становіцца не адно, а некалькі слоў, словазлучэнняў і якая яскрава адлюстроўвае аўтарскую манеру Я. Брыля. З яе дапамогай дасягаецца найбольшы эффект экспрэсіўнага выдзялення кожнай з наступных частак сінтаксічных канструкцый.

Кожны прыклад парцэляцыі атрымлівае мастацка-вобразнае тлумачэнне перш за ўсё таму, што выклікае багатыя асацыяцыі, зробіць відавочным змест вобразнага бачання аўтара:

Пакуль пісаў гэта, зашчабяталі за кустамі ластаўкі. *Густа, дружна і міла. Таксама спадарожніцы майго далёкага пачатку.* (Брыль 1985, 118).

Толькі студэнтка ўсміхнулася ў самы апошні момант. *Хораша. Трошкі какетліва* (Брыль 1985, 34).

Старая ішла па абочыне. *Сцежкай пад вербамі. Радая, што халадок* (Брыль 1985, 70).

Пераважная большасць брылёўскіх сказаў – простыя па структуры, вялікая частка з іх – неразгорнутыя, якія канстатуюць тую ці іншую з’яву, факт. Выкарыстанне такіх сказаў патрабуе ад аўтара вялікага майстэрства пры стварэнні кантэкстуальнай і структурна-вобразнай суцэльнасці мастацкага тэксту. Простата падкупае чытача, які ўспрымае пісьменніка як чалавека шчырага, эмацыянальнага. Але яна вымагае ад аўтара гранічнай напружанасці думкі, яе выразнасці, даходлівасці, дынамічнасці.

Даволі часта Я. Брыль ужывае намінацыйныя канструкцыі. Гэтую сінтаксічную асаблівасць аўтарскага апавядання можна растлумачыць тым, што намінацыйныя сказы даюць магчымасць стварыць не толькі адпаведны мастацкі вобраз, але і найбольш рэльефна вылучыць на першае месца асобныя дэталі агульнага малюнка, што робіць апісанне вобразным, жывым і непасрэдным (Гаўрош 1975, 22).

Для брылёўскіх апісальных намінацыйных канструкцый характэрны вобразнасць і лаканічнасць. Звычайна побач ідуць сказы, адзін з якіх дае зрок-кавае ўяўленне, а наступны перадае пэўную ацэнку ўбачанага, яе ўздзеянне на чалавечыя пачуцці:

*Ранняя ціхая раніца. Ідылія такая, што і сабакі гаўкаць лянуюцца* (Брыль 1985, 3).

*Поўны месяц над грэбнем лесу. Жнівеньская халаднаватая самотнасць* (Брыль 1985, 33).

*Сосны, бярозы, верас. Карычнёва-жоўта-паласаты і тоўсты, як цукерка-падушачка, чмель. Дзве бусінкі-бруснічыны. І добрая кніга* (Брыль 1985, 250).

*Старая ліпа мокрая, аднак, праходзячы каля яе, спыніўся ад ціхага гулу. Пчолы. Здаецца, пад кожным лісточкам, як пад парасонам. Агромністы зялёны вулей* (Брыль 1985, 249).

Як відаць з прыкладаў, у розных сказах розная насычанасць вобразнымі сродкамі: эпітэтамі, параўнаннямі, метафарами, і ўсе яны настолькі выразныя, змястоўныя, што выклікаюць у чытача пачуцці, сугучныя аўтарскім.

Характэрнай адзнакай сінтаксісу брылёўскіх мініяцюр з’яўляецца ўжыванне няпоўных канструкцый, якія надаюць тэкстам напружанасць і набліжаюць сказы да тыповых для размоўнага маўлення. У некаторых выпадках эліпсіс, на які паказвае працяжнік, дае магчымасць выдзеліць элемент з агульнай намаляванай карціны і тым самым падкрэсліць яго значнасць:

*Каля хаты – высокае, каласістае жыта. Сваё, на сотках, пад серп. Над хатай, знакам утульнасці, павольны дым. А над жытам, на правадах, немітуслівыя жнівеньскія ластаўкі* (Брыль 1985, 4).

*Абапал асфальту – не толькі дрэвы, але і мальвы – радасным і бясконцым цвіценнем* (Брыль 1985, 36).

*Малады, густы сасоннік каля жыта і – валуны* (Брыль 1985, 4).

Часам Я. Брыль нібыта перадае чужыя словы з пачутага ці сам максімальна сцісла перадае свае пачуцці, якія выклікала ў яго падзея:

*Чартова – пра бацьку, пра сваё маленства. Хораша, мудра – з дыстанцыі. І тое, як брат-рэаліст пайшоў з белымі, – праўда, з якою ёй больш не трэба хавацца* (Брыль 1985, 233).

Маладая сядзела на каленях у маладога, яе – насмерць, ён – звар'яцеў (Брыль 1985, 131). (Жудаснае здарэнне перададзена лічанымі словамі, але ў такой перадачы ёсць тактоўнасць і павага да ахвяры.)

Яскравай прыкметай размоўнага сінтаксісу з'яўляецца таксама наяўнасць устаўных канструкцый, якія ўводзяцца ў асноўны сказ для выражэння дадатковых паведамленняў, мімаходных заўваг у мэтах растлумачэння, удакладнення, развіцця зместу асноўнага выказвання, а таксама пабочных элементаў, якія выражаюць мадальнасць сказа, ацэнку гаворачай асобай свайго паведамлення (Базыленка 1964, 72). Устаўныя канструкцыі вызначаюцца сваёй структурнай разнастайнасцю. У іх склад уваходзяць як асобныя словы, так і словазлучэнні, якія паказваюць часцей на месца ці ўмовы дзеяння, а таксама на ўнутранае аўтарскае пачуццё:

Як прыемна цяпер – свядома, узброенаму пэўным вопытам – дакранацца памяццю да тых выпадковасцей, знаходзіць сувязь з вялікім! (Брыль 1985, 130).

Учора над лясной дарогай, богведама з якое вышыні, з бярозы апусціўся, вісеў пузаты, як арэх, павук (Брыль 1985, 4).

А ў бацькоў – за вялікімі светлымі вокнамі – такое добрае жыта, такі раскошны сад! (Брыль 1985, 135).

А пры сцяжыне – сімвалам вечнага абнаўлення – стаяла юнае, нікім не кранутае дрэўца (Брыль 1985, 39).

Пабочныя словы часцей за ўсё служаць для выражэння мадальнага, эмацыянальнага, экспрэсіўнага зместу сказа:

...У Болдзіне Пушкіна і сумота, відаць, падганяла (Брыль 1985, 217).

І тут, вядома ж, не гонар нейкі, а проста радасць (Брыль 1985, 27).

Суп спачатку лыжкай, а потым місачкай дапіў і не паспеў, на жаль. Як дома – надзець тую міску на галаву (Брыль 1985, 253).

Аўтарская ацэнка той ці іншай з'явы выразна выяўляецца ў элементах, якія нясуць асабліва важную інфармацыю і таму выдзяляюцца: у вусным маўленні – націскам і іншымі прасадывчымі сродкамі, у пісьмовым тэкście – курсівам. Акцэнтнае выдзяленне (АВ) атрымліваюць тыя адзінкі, якія патрабуюць надзвычайнага ўзмацнення. Выдзеленае курсівам слова выступае ў тэкście мастацкага твора як спосаб мастацкага ўвасаблення жывога слова; як сродак, які робіць лягчэйшым візуальнае ўспрыняццё лагічнага і эмацыянальна-экспрэсіўнага ядра выказвання. АВ выступае ў якасці сродка, які дазваляе пісьменніку ўвасобіць вобраз жывога слова і інтанацыі:

Спяваць яшчэ можна было пад ракітаю зялёнай, а пад ракетаю не заспяваеш... (Брыль 1985, 130). (Курсіў у гэтым сказе вылучае квазіамонімы, якія маюць розны націскны галосны і палярныя ў вобразным радзе значэнні: ракіта – сімвал міру, ракета – пагрозы.)

Цяпер успомніў гэты ўчарашні расказ і падумалася, што кожны яшчэ адзін дзень любімага чалавека – важны для нас, найважнейшы, і няхай гэтых дзён будзе як найбольш. Разумнае, светлае жыццё – важна само па сабе (Брыль 1985, 135).

Даўшы запісы ў пятым томе, – якія на думку некаторых павінны публікавацца пасля аўтаравай смерці, – я нібы апярэдзіў самога сябе, і вось, як мёртвы, маўчу... (Брыль 1985, 244).

Адчуванне павагі да тых, што ведаюць і працуюць – гэта было ў мяне заўсёды (Брыль 1985, 241).

Асаблівай увагі заслугоўвае абраны аўтарам падзел мініячур на абзацы. Невялікія па памеру тэксты разбіваюцца часам на 3–4 сэнсава і структурна аб'яднаныя часткі, што дазваляе падкрэсліць тую ці іншую думку. Напрыклад:

Удзень па тэлевізары – пісьмы з многіх краін супраць нейтроннага шаленства.

3 пісьма французскай маці:

«Загінуць нашы дзеці, а застануцца іхнія цацкі» (Брыль 1985, 255).

Трэба адзначыць таксама, што асабліва важныя выказванні ўяўляюць сабой асобны сказ і асобны абзац, якія завяршаюць твор:

Усё нармальна ў казачным свеце (Брыль 1985, 28).

Што ж, і садок твой коратка цвіце (Брыль 1985, 134).

Ох, матэматыка... (Брыль 1985, 128).

І пісаць пра такое шырэй не хочацца (Брыль 1985, 132).

Рашэнні – з жыццёвай неабходнасці (Брыль 1985, 134).

Нярэдка мініяцюра складае ўсяго адзін абзац, у якім заключана асабліва важная думка:

Няўжо ў гэтым ёсць заканамернасць, што я – каторы ўжо раз! – прыдрамаўшы прыцемкам у крэсле і прачнуўшыся, здзівіўся ад думкі, што я – чалавек, асоба, нейкі згустак, **аднекуль** узяўся і **некуды** пайду, а пакуль што павінен рабіць штосьці з як найбольшым, найглыбейшым сэнсам? (Брыль 1985, 239).

На думкі такія трэба белы дзень і штодзённы канвеер, бо ноччу думаць пра ўсё гэта – цяжка (Брыль 1985, 238).

Дробнае абзацнае члянэнне мініячюр узмацняе ўздзеянне мастацкай формы на ўспрыняцце, рэзка выдзяляе кожны са сказаў, надае ім самастойную значнасць, а выпаданню – афарыстычны характар. Выдзяленне той ці іншай канструкцыі шляхам парцэлявання, пры дапамозе знакаў прыпынку або абзаца семантычна і канатацыйна напаўняе яе, а таксама стварае сэнсавую і стылістычную выразнасць тэксту. Свядомы адбор сінтаксічных сродкаў дазваляе аўтару як мага глыбей выявіць свае адносіны да пэўных з'яў, падзей і такім чынам надаць тэксту дадатковую экспрэсівізацыю. Сінтаксіс мастацкай мовы ўвогуле адметны тым, што ў ім найбольш багата і разнастайна праяўляюцца індывідуальныя асаблівасці моўнай манеры пісьменніка, які дае ўзоры простага, дакладнага, адточанага і багатага на разнастайныя эмацыянальна-экспрэсіўныя адценні мовы.

#### Літаратура

Базыленка А. М. Пабочныя і ўстаўныя словы, словазлучэнні і сказы ў сучаснай беларускай літаратурнай мове. Мн., 1964.

Брыль Я. Сёння і памяць: Апавяданні, мініяцюры, эсэ. Мн., 1985.

Бурак Л. І. Далучэнне ў сучаснай беларускай мове. Мн., 1975.

Гаўрош Н. В. Намінатывныя сказы ў беларускай мове. Мн., 1975.

Норман Б. Ю. Грамматические инновации в русском языке, связанные с социальными процессами // Русистика. 1998. № 1-2. С. 57–68.

Янкоўскі Ф. З нялёгкіх дарог. Мн., 1988.

Паступіла ў рэдакцыю 28.01.2001.

**Алена Міхайлаўна Астапчук** – аспірантка аддзела сучаснай беларускай мовы Інстытута мовазнаўства імя Я. Коласа НАН Беларусі. Навуковы кіраўнік – доктар філалагічных навук, прафесар Л.Ц. Выгонная.

И.Ю. САМОЙЛОВА

#### ЛИНГВИСТИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА СИТУАЦИИ ДВИЖЕНИЯ В ДОЭМИГРАЦИОННОЙ ПОЭЗИИ ИОСИФА БРОДСКОГО

Статья посвящена одной из составных динамической картины мира И. Бродского доэмигрантского периода творчества. На материале его частотного словаря глаголов анализируются особенности функционирования самого употребительного глагола “идти” и его синонимов.

The paper is devoted to one component part of the dynamic picture of the world of I. Brodsky's pre-emigration period of his creative activities. Using the materials of I. Brodsky's frequency dictionary of verbs, some oppositions which realize basic characteristics of motion have been found, as well as peculiarities of the most frequently used verb “to go” and its synonyms.